

Министерство образования Республики Беларусь
Учреждение образования
«Белорусский государственный педагогический университет имени
Максима Танка»
Исторический факультет

**БЕЛОРУССКАЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ:
ИСТОКИ, СТАНОВЛЕНИЕ, РАЗВИТИЕ
(IX–XXI вв.)**

Материалы
Республиканской научно-теоретической конференции
Минск 29 июня 2017 г.

Минск
РИВШ
2017

УДК 323(476)(091)(082)

ББК 66.3(4Бел)я43

Б43

Рекомендовано

советом исторического факультета
УО «Белорусский государственный педагогический
университет имени Максима Танка»
(протокол № 10 от 24 мая 2017 г.)

Редакционная коллегия:

кандидат исторических наук доцент *А. В. Касович* (отв. ред.);
кандидат исторических наук доцент *С. П. Шупляк*;
кандидат исторических наук доцент *А. А. Корзюк*;
кандидат исторических наук доцент *А. Ф. Великий*

Рецензенты:

доктор исторических наук профессор *А. М. Лютый*;
доктор исторических наук профессор *И. В. Варивончик*

Белорусская государственность: истоки, становление,
Б43 развитие (IX–XXI вв.) : материалы Респ. науч.-теорет. конф.,
Минск, 29 июня 2017 г. / редкол.: А. В. Касович (отв. ред.)
[и др.]. – Минск : РИГШ, 2017. – 232 с.
ISBN 978-985-586-041-0.

В сборнике представлены актуальные материалы исследований,
посвященные проблемам белорусской государственности в истори-
ческом, социально-культурном и геополитическом аспектах.

Адресуется преподавателям, аспирантам и студентам вузов.

УДК 323(476)(091)(082)

ББК 66.3(4Бел)я43

ISBN 978-985-586-041-0

© Оформление. ГУО «Республиканский
институт высшей школы», 2017

ПАЛІТЫЧНАЯ ГІСТОРЫЯ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОВСКАГА Ў БЕЛАРУСКА-ЛІТОВСКИХ ЛЕТАПІСАХ XV – XVI СТСТ.

*Люты А.М., доктар гістарычных навук, прафесар, БДПУ, Мінск
Касовіч А.В., дэкан гістарычнага факультэта БДПУ, кандыдат гістарычных навук,
дацэнт*

З сярэдзіны XIII ст. на тэрыторыі Беларусі, Літвы, Украіны і некаторых рускіх зямель была ўтворана буйная дзяржава – Вялікае Княства Літоўскае (ВКЛ).

Першыя працы па гісторыі ВКЛ былі напісаны яшчэ ў перыяд фарміравання дзяржавы. Гэта былі галоўным чынам помнікі летапісання ВКЛ, на якія аказалі ўплыў усходнеславянскія летапісы IX – XIII стст. Таму цяжка пагадзіцца з высновай саветскага літаратуразнаўцы В.А. Чамярышкага, які сцвярджае, што ўплыў на беларускае летапісанне аказалі толькі старажытнарускія летапісы [9, с.4].

Кароткія летапісныя рэдакцыі ў Беларусі з’явіліся не раней канца XIV і не пачатку першай паловы XV ст. Летапісанне Беларусі, як і ў цэлым ВКЛ, набыла пераважна прыватнаарыстакратычны або царкоўны характар і вельмі адрознілася ад больш цэнтралізаванага рускага летапісання [2, с.11].

Да кароткіх летапісных зводаў адносяцца Супрасльскі, Уваўскі, Познанскі, Нікіфараўскі, Акадэмічны спіс, “Летапісец вялікіх князёў Літоўскіх” і “Летапіс Аўраамкі” [3, с.5].

Супрасльскі летапіс з’яўляецца самай поўнай рэдакцыяй Беларуска-Літоўскага спісу 1446 г., які захаваўся ў рукапісу 1519 г. У гэты рукапіс уваходзілі акрамя Супрасльскага летапісу і іншыя гістарычныя творы: скарачаны старажытна-рускі летапіс, прысвечаны гісторыі Русі з 854 па 1427 г., Смаленская хроніка, “Пахвала Вітаўту”, смаленскія пагадовыя запісы за 1432-1446 гг. і “Летапісец вялікіх князёў Літоўскіх” [10, с.446].

Супрасльскі летапіс быў перапісаны ў Варшаве пісцом Рыгорам для князя С.Адынецвіча, радастоўе якога было змешчана ў канцы рукапісу. Выяўлены летапіс быў М.К.Баброўскім у пачатку XIX ст. ў бібліятэцы Супрасльскага манастыра.

Упершыню гэты летапіс быў апублікаваны ў 1823-1824 гг. у часопісе “Дзённік Віленскі”, яго тэкст змешчаны таксама ў ХІІ і XXXV тамах Поўнага збору рускіх летапісаў. Зберагаецца Супрасльскі летапіс у архіве Санкт-Пецярбургскага філіяла Інстытута расійскай гісторыі Расійскай АН [10, с.446].

Ідэяй асновай гэтага летапісу быў прынцып правядзення лізму. Усе гістарычныя падзеі, дзейнасць і вынікі дзейнасці князёў летапісец тлумачыць “промыслам божым”, воляй бога. Аўтар летапісу лічыў, што “бог карае і князёў, калі яны выступаюць супраць духавенства”. Так, у запавяданні пра барацьбу Сігізмунда і Свідрыгайлы летапісец тлумачыць паражэнне апошняга тым, што ён спаліў у Віцебску мітрапаліта Герасіма і “дапаможа бог вялікаму князю Жыгімонту” [5, с.49].

Беларускі летапісец звяртаецца да падзей мінулага для тлумачэння сучаснага становішча і адносіт у канцы XIV – XV ст. Маскоўскай дзяржавы і ВКЛ. Аўтар Супрасльскага летапісу з сімпатыяй ставіцца да вялікіх князёў літоўскіх. Ён ідэалізуе дзейнасць Вітаўта, падрабязна апавядае пра яго аўтарытэт сярод кіраўнікоў суседніх дзяржаў. Летапісец спрабуе высветліць прычыны ўплыву ВКЛ на суседзях і пашырэнню ўлады вялікіх князёў літоўскіх. Так, мяцеж у Смаленску ў 1401 г. ён тлумачыць тым, “што адны ждалі Вітаўта, а другія отчына князя Юрыя”. Полацк і Віцебск падпарадкаваліся ў 1366 г. вялікаму князю літоўскаму Сігізмунду, “не адчуваючы сабе дапамогі ніадкуль” [3, с.7].

Ёсць у Супрасльскім летапісе і лаканічная хроніка царкоўна-релігійнага жыцця, але калі параўнаць гэты твор з рускімі летапісамі, то можна зрабіць выснову, што беларускае летапісанне набыла больш свецкі характар, было бліжэй да рэальнага разумення фактаў і высвятляла прычыны і наступствы гістарычных падзей.

Другія спісы кароткіх летапісаў – Уваўскі, Нікіфараўскі, Акадэмічны – з’яўляюцца фактычна рознымі варыянтамі Супрасльскага і пабудаваныя на тых жа метадалагічных і

метадычных прынцыпах. Спісы Віленскі, Дубровенскі і Пагодзінскі таксама не маюць значных адрозненняў і асаблівасцяў.

У XVI ст. былі складзены так званыя “падрабязныя летапісы”. Да іх адносяцца: “Хроніка Быхаўца”, Спісы Познанскі (Рачынскага), Румянцаўскі, Патрыяршы, Альшэўскага, Археалагічнага таварыства і “Летапісец” Красінскага.

Найбольш поўным варыянтам з’яўляецца Познанскі спіс (Рачынскага) – “Хроніка Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага”. Захаваўся гэты летапіс у рукапісе канца XVI ст. У ім разглядаецца палітычная гісторыя ВКЛ са старажытных часоў да 1548 г. і дапоўнена звесткамі па гісторыі Беларусі і Польшы сярэдзіны XV – першай паловы XVI ст. [10, с.354]. У летапісу Рачынскага аб’яднаны “Хроніка Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага”, “Летапіс вялікіх князёў літоўскіх”, “Аповесць пра Падолле”, “Пахвала Вітаўту”, а таксама некалькі гістарычных апавяданняў і летапісных звестак пра падзеі XIV – першай паловы XVI ст. [6, с.12]. Адкрыты гэты летапіс быў у 1846 г. В. Бадзянскім. Сёння ён знаходзіцца ў бібліятэцы Рачынскага (адкуль пайшла і другая назва летапісу) у Познані (Польшча).

Познанскі летапіс (Рачынскага) адрозніваецца ад Супрасльскага як па структурам, так і па прадмету выкладання, ацэнцы гістарычных падзей. Методыка падання матэрыялу ў ім не пагодная (такі прынцып захаваўся толькі ў канцы тэкста, пры пераходзе ад першай паловы XVI ст.), а апавядальная, пабудаваная па тэматычнаму прынцыпу, пры гэтым кожны раздзел пададзены з загалюўкам [3, с.8,9].

Спіс Альшэўскага напісаны быў на польскай мове і мае назву “Вялікага княства Літоўскага і Жмудскага хроніка”. “Хронікай” названы і спісы Археалагічнага таварыства. З’яўленне гэтых хронік тлумачыцца спробай аўтараў абгрунтаваць прыход да ўлады літоўскіх князёў старажытнасцю паходжання іх родаў, якімі нічым не ўступалі князям Польшчы і Русі [9, с.149,150].

Тэкст Познанскага спісу цалкам прысвечаны апісанню дзейнасці вялікіх князёў літоўскіх.

Пачынаецца летапіс з легенды пра рымскае паходжанне першых 500 пасяленцаў Літвы, збегшых з Рыма разам са сваяком імператара Герона Палемонам. Даследчыкі лічаць, што легенда ўзята, хутчэй за ўсё, з “Хронікі Длугалі” [1, с.9].

Галоўную ўвагу аўтары летапісу ўзглядаюць на войнах, якія вялі вялікія князі літоўскія са знешнімі ворагамі, іх барацьбе за ўладу з прэтэндэнтамі на вялікакняжацкі прастол, а таксама імкненню вялікіх князёў літоўскіх падпарадкаваць і тэрыторыю, дзе пражывалі ўсходнія славяне [4, с.98]. Той той накіраванасцю падачы матэрыялу, адсутнасцю тэматычнай пестраты гэтых падрабязных летапісаў яны адрозніваюцца ад спісаў кароткіх рэдакцый, адкуль аўтары рукапісу Рачынскага (Познанскага) ўзялі матэрыял пра вялікіх князёў літоўскіх.

Дзейнасці кожнага вялікага князя адведзены асобны раздзел. У раздзелы ўключаюцца падзеі, якія адносяцца ў бытнасць таго ці іншага князя. Ёсць раздзелы, якія напісаны поўнасцю на матэрыялах кароткіх рэдакцый ці польскіх хронік. Але такіх раздзелаў мала і яны складаюць нязначную частку летапісу.

Цікавай з’яўляецца версія аўтара летапісу пра паходжанне назвы мясцовага населенства Ён лічыць, што адзін з сыноў Палемона Кернус з падуладнымі яму людзьмі перабраўся з тэрыторыі Жэмайты ў Завіленскую вобласць. Яны аселі на пабярэжжы, дзе “ігрывалі па трубах дубасных”, што дало повад Кернусу назваць гэты край на роднай мове на лацінскай – А.Л.А.К.) двума тэрмінамі: “літус” і “тубус” (ад Litus - пабярэжжа, tubus - труба). Але, лічыць летапісец, “простыя людзі не вмілі зныць по латыне і пачалі зваці Литвою” [3, с.9].

Аўтар спіса па-свойму тлумачыць прычыны распаўсюджвання ўлады літоўскіх князёў на тэрыторыю, дзе пражывалі ўсходнія славяне. Мангола-татары знічожылі ўсіх князёў на Русі, спалілі Кіеў. Безуладдзе падштурхнула літоўскага князя накіравацца ў Друцкую зямлю, а сына паслаў да Нёману, дзе той пабудаваў Ноўгарадок. Улада Вітаўта ўсталявалася на Падоллі таму, што ён і яго браты Карыятовічы са згоды мясцовых уладароў абаранілі гэтыя землі ад татар, пабудавалі тут гарады. Аўтар летапісу імкнецца ўзвысіць ваенную моц

і славу літоўскіх князёў, тлумачыць перамогамі над знешнім ворагам факт усталявання іх улады на частцы тэрыторыі ўсходніх славян [1, с.163].

У летапісу неаднаразова звяртаецца ўвага і на такі сродак усталявання ўлады літоўскіх князёў на тэрыторыі ўсходніх славян, як шлюбныя сувязі з прадстаўнікамі мясцовых княжацкіх родаў. Адзначаюцца таксама факты прыняцця літоўскімі князямі праваслаўя і вывучэння рускай мовы [1, с.169-170].

Распавядаючы пра войны з татарамі, немцамі, прусакамі, аўтар Познанскага летапісу заўсёды падкрэслівае адзінства дзеянняў войск рускіх і літоўскіх. У адрозненне ад кароткіх рэдакцый летапісаў у падрабязных спісах прынцып правідзенцыялізму праяўляецца слабей. Перамогі над знешнімі ворагамі тлумачацца не “божым промыслам”, а ваенным талентам князёў. Значна менш увагі звяртаецца на знаменні, прыкметы, няма звестак пра царкоўныя справы. Аўтар разглядае галоўным чынам падзеі палітычнага характару. Асабліва гэта назіраецца пры апісанні падзей першай паловы XVI ст. [3, с.10].

Летапісец ваража настроены супраць Польшчы. Ён падтрымлівае супраціўленне вялікіх князёў літоўскіх спробай правіцеляў Польшчы завалоць тэрыторыяў ВКЛ. Ягаўла, які стаў польскім каралём, падаецца як чалавек, які парушыў клятву, быў зачынцам і забойцам [1, с.174].

Аўтар летапісу стварыў выдатную працу па гісторыі дзяржавы, а мова якой была палітычная дзейнасць вялікіх князёў літоўскіх.

Змест “Летапісца Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага” (спіс Познанскі ці Рачынскага), яго мова, характар апавядання даюць магчымасць зрабіць выснову, што аўтар летапісу быў беларус, блізка да вялікакняжаўскага двара. Аўтары ВКЛ, які разглядае яго гісторыю і поспехі ў неразрывнай сувязі з ролю беларускага насельніцтва дзяржавы.

У “Хроніцы Быхаўца”, найбольш поўным агульнадзяржаўным летапісным зводзе ВКЛ, гісторыкі вылучаюць тры тэксты: адзін быў напісаны літоўскім аўтарам, другі – беларускім, трэці быў складзены на аснове шырокага кола крыніц. [7, с.135-144]. Выяўлена “Хроніка Быхаўца” была ў 1820-я гг. у бібліятэцы А.Быхаўца, памешчыка з маёнтка Магілёўцы пад Ваўкавыскам. Пачатак і канец хронікі не з’яўляюцца. Тэкст захаваўся ў адзіным спісе канца XVII – пачатку XVIII ст. Ён быў перапісаны лацінкай з больш даўняга, кірылічнага варыянту. Рукапіс быў згублены ў другой палове XIX ст. Крыніцамі “Хронікі Быхаўца” паслужылі “Хроніка Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага”, Галіцка – Валынскі летапіс, Беларуска – Літоўскі летапіс 1446 г. Асноўнымі крыніцамі арыгінальнай часткі, якая складае палову тэксту, лічыцца падзеі пераважна XV – пачатку XVI ст., паслужылі розныя гістарычныя і сямейныя паданні, успаміны відавочаў і ўласныя назіранні аўтара.

“Хроніка Быхаўца” прысвечана гісторыі ВКЛ ад старажытных часоў да пачатку XVI ст. Аўтар падае новыя версіі ўзнікнення ВКЛ. На яго думку, дзяржава была заснавана хрысціянамі, спецыяльна падрыхтаваны матэрыял пра паганскае веравызнанне літоўскіх князёў.

Па-іншаму паходзіць аўтар “Хронікі Быхаўца” і да пытання аб месцы Русі ў гісторыі ВКЛ. Асаблівай жа асцю і літаратурнай дасканаласцю вылучаецца апавяданне пра паход князя Алгерда на Мінску. І наогул уся гісторыя ВКЛ падаецца як захоп Літвые Русі. Так, прыведзены апавяданне пра паход унукаў Палемона на Русь да Браслава і Польшча [8, с.12, 13]. Аўтар рэалізуе магчымасць ВКЛ, радавіцасць літоўскіх князёў і іх ваенныя поспехі. Галоўныя заслугі ў перамозе над крыжачкамі ў Грундвальдскай бітве (1410 г.) ён прыпісвае літоўскаму войску [7, с.139-140].

Твор абрываецца на апісанні перамогі войск ВКЛ пад кіраўніцтвам М. Глінскага над татарамі пад Клецкам ў 1506г. [7, с.143].

У “Хроніцы Быхаўца” кідаецца ў вочы непрыязнае стаўленне аўтара да кіруючых колаў Польшчы, у якіх ён бачыў галоўных ворагаў палітычнай незалежнасці ВКЛ. Увесь час ён падкрэслівае старажытнасць і знатнасць літоўскіх феадальных родаў і нерадавіцасць польскіх шляхты, іх бяздзейнасць у Грундвальдскай бітве. Літоўскія воіны падаюцца як мужныя, стойкія, знаходлівыя, дзякуючы чаму яны і атрымліваюць перамогі над ворагамі. Ратная сіла воінаў ВКЛ асабліва вырасла пасля прыняцця вялікімі князямі літоўскімі хрысціянскай веры. Вітаўта, які распаўсюджаў хрысціянства, пабудаваў шмат касцёлаў, летапісец называе “другім апосталам божым” [1, с.158].

У “Хроніцы Быхаўца” дадзены партрэтныя характарыстыкі вялікіх князёў Вітаўта, Ягайлы. Шмат увагі надаецца слухцаму князю Сямёну Міхайлавічу, яго барацьбе з татарамі [8, с.92].

Мова хронікі – узор старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы XVI ст. Асобныя дэталі месці і гістарычныя рэаліі сведчаць пра тое, што асноўная частка “Хронікі Быхаўца” была напісана беларусам прываслаўнага веравызнання, блізім да князёў Амелькавічаў. Яго летапісны звод завершаны дзесьці ў 1530-я гг. Гэты твор з’яўляецца адной з важнейшых крыніц па сярэднявечнай гісторыі ВКЛ, каштоўным помнікам грамадска-палітычнай думкі беларускага і літоўскага народаў, беларускай мовы і літаратуры эпохі Адраджэння. “Хроніка Быхаўца” паслужыла крыніцай “Хронікі польскай, літоўскай, жамойцкай і ўскай Русі” М. Стрыйкоўскага, а праз яе – і апошняй (1611 г.) рэдакцыі “Хронікі Еўрапейскай Сарматыі” А. Гваньіні, “Хронікі Польшчы” М. і Г. Бельскіх і шэрагу іншых хронік і гісторый XVII – XIX ст. [10, с.83]. Упершыню поўнаасцю гэты твор быў апублікаваны ў 1846г. Т.Нарбутам, пераведзены ў “Поўным зборы рускіх летапісаў” (т.17, 1907; т.32, 1975), пераведзены на рускую, літоўскую і сучасную беларускую мовы.

Асабліва хацелася б надаць увагу “Хроніцы Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага”, якая была напісана ў 1520-я гг. на беларускай мове, відаць у Вільні, ў асяроддзі літоўскіх феодалаў. Другая і трэцяя рэдакцыі ўзніклі ў сярэдзіне XVI ст.

У гэтых творах выкладзена палітычная гісторыя ВКЛ ад легендарнага Палемона да князя Гедзіміна. Крыніцамі для хронікі паслужылі розныя гістарычныя паданні (пра паходы Гедзіміна на Украіну, бітвы з татарамі, пра мінулае Вільні, Полацка, Навагрудка, пра паганскія звычаі літоўцаў і інш.), Беларуска-Літоўскі летапіс 1446 г., Іпацьеўскі летапіс. В. Чамарыцкі лічыць, што аўтар “Хронікі Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага” скажае гісторыю і падае яе тэндэнцыйна, узвялічвае і гералідуе мінулае, гісторыю Літвы, і прыніжае гісторыю Русі. Ён піша, што гісторыя падаецца толькі з пазіцыі літоўскіх князёў і феодалаў і створана з мэтай свядзення вялікай ролі і пануючае становішча ў дзяржаве літоўскіх феодалаў, абудзінча пачуцці нацыянальнага гонару і патрыятызму літоўцаў [10, с.82]. На наш погляд, аўтар “Хронікі Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага” патрыёт не толькі літоўцаў, а і беларусаў і ўкраінцаў, які пражывалі на тэрыторыі ВКЛ, і ён патрыёт дзяржавы, а яго антыруская пазіцыя была абумоўлена барацьбой ВКЛ і Маскоўскай дзяржавы за гэтыя землі.

На Беларусі хроніка распаўсюджвалася ў складзе другога аднайменнага беларуска-літоўскага зводу, што ўзнік у выніку аб’яднання з “Летапісам вялікіх князёў літоўскіх” і іншымі часткамі Беларуска-літоўскага летапісу 1446 г. Збераглася хроніка ў трох рэдакцыях: кароткай (Летапіс Крысцінскага, які загінуў у часы другой сусветнай вайны), пашыранай (Альшчускі спіс, які знік яшчэ ў 30-я гады XX ст., Патрыяршы рукапіс, Румянцаўскі летапіс і іншы) і поўнай (Летапіс Рачынскага, Еўраінаўскі летапіс) [10, с.83].

Такім чынам, беларуска-літоўскія летапісы і хронікі XV – XVI стст. былі першым этапам развіцця гістарыяграфіі палітычнай гісторыі ВКЛ, утварэння дзяржавы, дзейнасці вялікіх князёў літоўскіх, барацьбы ВКЛ за сваю незалежнасць, адноснаў з суседнімі дзяржавамі, ролі месца ВКЛ у агульнаеўрапейскіх гістарычным працэсах. Адметнай рысай гэтых гістарычных твораў было тое, што ўсе яны былі напісаны на старажытнабеларускай мове, а многія летапісы былі этнічнымі беларусамі. Гэтыя летапісы і хронікі заклалі аснову для вывучэння гісторыі дзяржаўнасці беларускага народу. Пяць стагоддзяў беларускія землі ўваходзілі ў склад ВКЛ – дзяржавы, якая мае цікавую гісторыю, прайшла розныя перыяды – уз’яўлення і заняпаду, перамог і паражэнняў, – але якая захавала сваю самастойнасць і незалежнасць з XIII да канца XVIII ст.

Літаратура

1. Беларускія летапісы і хронікі. – Мн., 1977. – 367с.
2. Гісторыя Беларусі : У 6 т. Т.2 : Беларусь у перыяд Вялікага княства Літоўскага / Ю.Бохан [і інш.] ; рэд. кал. : М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн.: Экаперспектыва, 2008. – 688с.

3. Копыцкий, З.Ю. Историография БССР (эпоха феодализма) / З.Ю. Копыцкий, В.В. Чепко. – Мн.: изд-во «Университетское», 1986. - 175с.
4. Полное собрание русских летописей. Т.35. - М., 1980.– 305с.
5. Супрасльская рукопись, содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи.– М., 1836.– 84с.
6. Улащик, Н.Н. Введение в изучение белорусско – литовского летописания / Н.Н. Улащик. –М., 1985.– С.66-74.
7. Флора, Б.Н. О «Летописце Быховца»: Источники и историография славянского средневековья/ Б.Н. Флора. – М., 1967. – С. 135-144.
8. Хроніка Быхаўца. – М., 1966. – 114с.
9. Чамярыцкі, В.А. Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў / В.А. Чамярыцкі. – Мн., 1969.– 192с.
10. Энциклопедия истории Беларуси : У 6 т. Кн.1.– Мн., 2001. – 591с.

КНИГА МЕТРЫКІ ВКЛ № 560 ЯК КРЫНІЦА ПА ГІСТОРЫІ ЛІТВІНСКА-ЛІВОНСКИХ АДНОСІН У КАНЦЫ XV – ПЕРШАЙ ПАЛОЎЕ XVI С.

Мікалаева Л.В., кандыдат гістарычных навук, дац. т. н., Б. ІУІР, Мінск

Значны перыяд у гісторыі беларускай дзяржаўнасці звязаны з часам уваходжання нашых зямель у склад Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ). Так як адным з аtryбутаў дзяржавы з’яўляецца тэрыторыя, то справа дэлімінацыі і дэмаркацыі дзяржаўных межаў пратываеца ў адно з найбольш актуальных і надзвычайных пытанняў. Для рэканструкцыі механізму правядзення азначанай працэдуры ў ранненавасчасны перыяд паспяхова можа быць выкарыстана Кніга № 560 Метрыкі ВКЛ.

Месцам захоўвання Кнігі № 560 з’яўляецца італьяскі дзяржаўны архіў старажытных актаў у Маскве [3]. Для падрыхтоўкі дадзенага матэрыяла намі была выкарыстана фільмакопія Кнігі № 560, што захоўваецца ў спецыяльным гістарычным архіве Беларусі ў Мінску [2], а таксама другое яе выданне падрыхтаванае і ажыццэўленае ў 2010 г. А.І. Дзярновічам [1]. З-за большай даступнасці арыгіналу для чытача спасылкі ў тэксце будуча рабіцца на публікацыю.

Кніга № 560 цалкам прысвечана справам мяжы паміж ВКЛ і Лівонскай канфедэрацыяй. Яе матэрыял дыйшла да нашага часу толькі ў складзе кнігі-копіі, зробленай, верагодна, у канцы XVI ст. па распараджэнні канцлера ВКЛ Льва Сапегі па прычыне абвясцішасці дзяржаўных межаў [1, с. 9]. Змястоўна Кніга № 560 складаецца з акта дэмаркацыі літвінска-лівонскай мяжы, зробленай ў 1542 г. (з устаўкай фрагмента акта дэмаркацыі 1541 г., якая не была скончана [1, с. 59 – 60]) [1, с. 51 – 84] і запісаў скаргаў жыхароў ВКЛ на дзеянні мяжнай адміністрацыі і жыхароў Лівоніі [1, с. 85 – 121].

Вызначальнае ў гэтай сувязі падаецца пачатковая частка акта дэмаркацыі. У ёй паведамляецца, што кароль польскі і вялікі князь літоўскі Жыгімонт Казіміравіч накіраваў сваіх гададзярскіх паланцаў Івана Глебавіча Корсака і Яна Кміту Сакаловіча, каб яны «границы топикарвали стародавньи пана Радзивиловы долготь и широкость, как долго и широкость земли забрали т(о)с(по)д(а)ра Короля Его м(и)л(о)сти, землями пана Министра Циелантского почоньшы оть озера Курчомь, аж до границь Московских» [1, с. 51]. Такім чынам, тут вызначана прычына ажыццяўлення азначанага мерапрыемства – грубое літвінска-лівонскае бокам граніц, зафіксаваных яшчэ ў 1473 г. камісіяй, якую з літвінскага боку ўзначальваў пан Радзівіл Осцікавіч.

У Кнізе № 560 прыводзіцца дастаткова падрабязнае апісанне працэдуры дэмаркацыі. Ёй папярэднічаў абмен пасольствамі, праз якія вызначаўся дзень сустрэчы памежных камісараў. У 1542 г. сустрэча камісараў павінна была адбыцца 20 студзеня, але з-за спазнення лівонскіх прадстаўнікоў адбылася на дзень пазней [1, с. 60 – 61]. Традыцыйным месцам іх спаткання і пачатковай кропкай усіх дэмаркацый XV – XVI ст. было возера Курчмы (Курцум, зараз на тэрыторыі Даўгаўпілскага павета Латвійскай Рэспублікі) [1, с. 51, 60, 61].